

“ÇELEBİ” KELİMESİ HAKKINDA EBŪ S-SU‘ŪD’A ATFEDİLEN BİR FETVA

ETTORE ROSSI

“Çelebi” kelimesi hakkında W. Barthold’un *Encyclopédie de l’Islām* için yazdığı makale *Islām Ansiklopedisi*’ne aynen alınmıştır. Şimdiye kadar ileri sürülen fikirler ile tetkik malzemesi o makalede pek iyi hulâsa edilmiştir.

Kelimenin iştikakı meselesinde esasen dört faraziye vardır :

1) Allah mânasına gelen ve Türkçe addedilen *çalab*’dan, nispet eki olan *-i* ilâvesiyle yapılmış sıfat ismi (K. Foy ve diğerlerinin faraziyesi);

2) İdhal etmek mânasına gelen Arapça *calb* fiilinden alınmış isim; Mısır’da, Memlûkiler devrinde, *calab* “kâtip” mânasını ifade ediyordu (Tiesenhausen faraziyesi);

3) İyi nutuk söyleyen mânasına gelen Rumca *καλλιεπής* ten tahrif edilmiş isim (Smirnov faraziyesi);

4) Kürtçede, asilzade, seyyar şarkıcı mânasında kullanılan *delebi*’den gelen isim; aynı zamanda bugün Kürtçede Allah mânasını ifade eden *deleb* kelimesi Türklere geçmiş olan *çalab* kelimesinin aslı imiş (Marr faraziyesi).

***

Ben iştikak meselesine girmek istemiyorum. Yalnız İtalyanca ve Türkçe metinleri okurken tesadüfen bulduğum ve kaydettiğim bazı notlarımı sunuyorum :

1) Malipiero, *Annali Veneti* (*Archivio Storico Italiano*, VII, 2, 1844, s. 636-637) : 1497 yılında ölen Mısır Sultanının “*schiavi cilibi*” (yani *cilibi köle*)leri zikrolunur;

2) Ramberti, *Delle cose de’ Turchi libri tre* (Venezia, 1541, yaprak 28^v) : “*celebby [= çelebi] che vuol dire gentil’uomo*”.

3) Minadoi (*Historia della guerra fra Turchi et Persiani*, Venezia, 1594, methaldeki lûgat) : “*Chielebi, da noi gentil’uomo; e’ voce barbara*”;

4) C. Magni (*Viaggi, Venezia, 1682, I. cilt, s. 131, 412*): İstanbul'daki Holânda elçisi, *Cilibi* denilen ve Livorno'da yaşayan Ermeni Antonio Bogos tarafından yapılmış bir sarayda oturuyordu; Tarabya'da da, Livorno'da yaşayan Ermeni *Cilibi*'nin kardeşi olan mühtedi bir Ermeni tarafından yapılmış bir yalı var idi;

5) D. Sestini (*Viaggio da Costantinopoli a Bassora, 1784, s. 147*): “Yezidiler Şeytana *Karubin* derler, hem de ona Türkler nezdinde temiz, asilzade bir şahıs mânasına gelen *cielebi* (=çelebi) derler”.

Aynı eser, s. 236, 238, 260: O zaman Basra ile Surat (Hindistan) arasında deniz ticareti Musul asıllı „iki çelebi elinde idi”;

6) Suriye ve Mısır'da *calâbi* ve *şalabi* kelimeleri bugün “berber” mânasında kullanılmaktadır. Bk: Belot, *Vocabulaire arabe-français*; Barthélémy, *Dictionnaire arabe-français*;

7) Tarablusgarp'ta Türk devrine ait bazı ailelerin lâkabı olan *çelebi* kelimesi bugün *şalâbi* şeklinde telâffuz olunur;

8) Sırp-hırvat dilinde bugün *çelebija* kelimesi “giovinotto elegante, bellimbusto”, yâni “şık adam” mânasını ifade ediyor; ondan *çelebijati* fiili de yapılmıştır. Bak: C. A. Parčić, *Vocabolario croato-italiano*, Zara, 1901.

9) Vatikan Kütüphanesi, “Vaticani Turchi” el yazıları arasında, nr. 263, yaprak 136 da, Ebû s-Sû'üd Efendi'nin (1490—1574) fetva şeklinde ve belki onun *Fetâvî*'sini ihtiva eden bir mecmuadan (bak. *İslâm Ansiklopedisi*, “Ebû s-Su'üd” maddesi) alınmış ufak bir kayıt vardır. Arapça olan metnini aynen naklediyorum :

تحقيق لفظ چلبى لابواسعود

اعلم ان لفظ چلب بالتحرريك اسم من اسماء الرحمن . فى لغة التركمان . فاذا ازيدت فى آخره ياء النسبة يراد به العالم بحدود شرع (böyle) النبوى . وبامور دين (böyle) المصطفوى . والكامل فى العلم والعمل . اذ هو منسوب الى چلب . ويقال چلبى مثل ربى وربانى . فيقال چلبى لكل من اتصف بصفة العلم والكمال والصلاح فى الاعمال . ولامدخل فى ذلك للنسب يؤيد به جواب العالم الربانى والعارف الحقانى فاضل الروم . والفايق فى جميع العلوم . ابن كمال الوزير فقال

بيت

چلبی لکده بکم (?) مدخلی یوقدر نسبک
علمه متصف اولان کشی اولور چلبی

وما زعموا ان هذا اللفظ مختص باصحاب النسب والمال من غير اعتبار العلم والكمال من المسلمين واولادهم والتابعين وهم محض خطأ ناشى عن عدم العلم باستعمالات العلماء الاسلاف وقلة المعرفة باصطلاحات المشايخ الاشراف . واما جهلة زماننا الذين يستعملون (böyle) تعظيما في غير الكلام البررة (böyle?) لمن له حظ دنيوى كاليهودى وسائر الكفرة الفجرة اعوذ بالله ان يكون من الجاهلين

نظم

نسبدن عجبُ ايدن غايت غبيدر
طوتالم كم انك نسلى نبيدر
مكر دعواسنى اثبات ايدرسه
انك فضلى يوغيسه اجنه بيدر (böyle)

شرف علمه شرف نسب برابر اولورمى صورت فتوى

هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون الجواب

ابوالسعود

Demek Ebū s-Su‘ūd (ve ondan sonra türkolog K. Foy)a göre *çelebi*, Türkmen dilinde Allah mânasına gelen *çalab* kelimesine nisbet eki olan *-i* ilâve edilerek, ilim ve iyilik sıfatlarını haiz olan şahıslara denilirdi, zengin adamlara denilmesi hatâdır.

Bursalı M. Tahir’e göre (*Osmanlı Müellifleri*, I, s. 402) 1116/1714—15 de ölmüş olan Terzi-zâde Kâdî Maḥmūd b. Aḥmed Manâstirî’nin eserleri arasında “*Çelebi kelimesinin tahkik ve izahına dair risalesi* vardır. Mevlânâ Ebū s-Su‘ūd’un da mezkûr kelimenin şerh ve izahına dair olan risalesi vardır”.

Acaba M. Tahir'in bahsettiği Ebū s-Su'ūd'un risalesi, yukarıya aldığımız fetva şeklinde ileri sürülen ufak kayıt mı, yoksa daha büyük bir risale midir?

Bundan başka, Terzi-zāde'nin risalesinin nerede bulunduğunu ve şimdiye kadar tetkik edilip edilmediğini tesbit etmek faydalı olacak zannederim.

Not : Ankara İlähiyat Fakültesi Profesörlerinden M. Tayyib Okıç'ın lütfen bana haber verdiğine göre, Sarajevo ve Zagreb'de Hasan Kâfi Akhisarî Bosnevi'nin Risâle fî tahqîq lafz-ı "čelebi" isimli bir elyazısı varmış. Bana istinsah ettiği bazı satırları yukarıda neşrettiğim metnin aynıdır. Yalnız, Kemalpaşazade'nin beytinde بكم yerine بلك varmış.